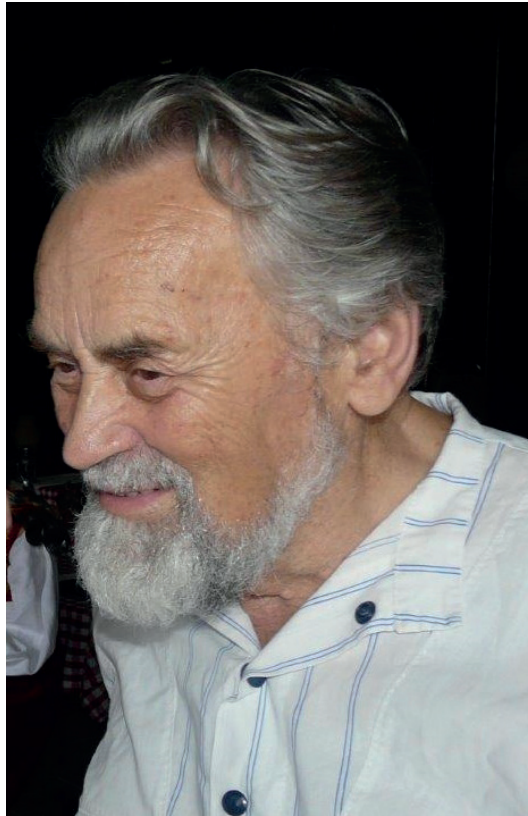

IN MEMORIAM

JANUSZ MARIA SARYUSZ KAMOCKI (1927–2021)

Fot. 1. Janusz Maria Saryusz Kamocki
(ze zbiorów prywatnych Autorki).

Maria Zachorowska

Muzeum Etnograficzne w Krakowie
zachomar@interia.pl

Janusz Maria Saryusz Kamocki urodził się 2 sierpnia 1927 r. w Warszawie, lecz wychowywał w majątku ziemskim Podgaje koło Sandomierza, gm. Dwikozy i mieszkał tam aż do końca II wojny światowej. Był jedynym dzieckiem Gustawa Saryusz Kamockiego z Kamocina h. Jelita (1895–1948) i Elżbiety „Halszki” Kamockiej h. Jelita (1902–1995). Ojciec był z wykształcenia inżynierem, oficerem Wojska Polskiego, uczestnikiem wojny 1920 r. i 1939 r. Następnie wojennym szlakiem przez Węgry, Bliski Wschód i Monte Casino dotarł do Walii (Wielka Brytania), gdzie zmarł. Matka ukończyła Wolną Wszechnicę w Warszawie i studium teatralne prowadzone przez Juliusza Osterwę. Później poza zajmowaniem się domem i synem pisywała wiersze.

Kamocki ukończył Gimnazjum Męskie im. Józefa Piłsudskiego w Sandomierzu w 1946 r., ucząc się w czasie II wojny na tajnych kompletach. W 1946 r. wraz z pozostałą rodziną zamieszkał w Krakowie, gdzie podjął studia etnograficzne na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem prof. K. Moszyńskiego, które ukończył w 1952 r. z pracą magisterską pt: *Krytyczny przegląd kwestionariuszy etnograficznych wydanych w języku polskim*, z której powstała publikacja. Jednocześnie od 1947 r. studiował dyplomację w Szkole Nauk Politycznych przy Wydziale Prawa UJ, którą ukończył 1949 r. W 1964 r. uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu na podstawie pracy *Wpływy polityczne na przemiany stroju ludowego północnej Małopolski w dobie porozbiorowej (1772–1910)*, napisanej pod kierunkiem prof. J. Burszty.

W 1953 r. poślubił Marię Teresę Gierowską (1931–1972), koleżankę ze studiów etnograficznych. Zbliżyła ich także pamięć o wojennych działaniach konspiracyjnych, gdyż w latach okupacji Teresa była łączniczką Armii Krajowej w Okręgu Radomsko-Kieleckim. Od 1962 r. pracowała

jako bibliotekarka w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Krakowie i jednocześnie wraz z mężem prowadziła badania etnograficzne z zakresu strojów ludowych i folkloru. Była członkinią PTL. Mieli córkę Joannę ur. w 1960 r.

Od 1 stycznia 1952 r. Janusz Kamocki rozpoczął pracę w Muzeum Etnograficznym w Krakowie (MEK) i związany był z tą instytucją aż do emerytury w 1987 r. Powierzono mu opiekę nad zbiorami pozaeuropejskimi i w 1965 r. został kierownikiem Działu Kultur Pozaeuropejskich. W początkowych latach, jeszcze jako student, prowadził badania nad folklorem Gór Świętokrzyskich na zlecenie Państwowego Instytutu Sztuki, później pod kierunkiem prof. Józefa Gajka nad rzemiosłem ludowym z okolic Mielca. Będąc już pracownikiem MEK, wracał w swe rodzinne strony, by gromadzić materiały do opracowania stroju sandomierskiego i – wraz z żoną – stroju świętokrzyskiego publikowanych w serii Atlasów wydawanych przez PTL. Brał udział w początkowych (od 1957 r.) pracach wieloletniego programu badawczego dotyczącego pasterstwa w Karpatach i prowadził badania w okolicach Szczawnicy, na Orawie i Spiszu. Region ten stał się później miejscem nie tylko wycieczek krajoznawczych, ale i badań etnograficzno-historycznych. Kamocki czuł się znakomicie w terenie jako badacz, umiejętnie nawiązywał kontakty z ludźmi i wzbudzał u nich zaufanie, a trudności podróżowania nie stanowiły dla niego żadnej przeszkody. Uczestniczył także w obozach naukowych organizowanych przez MEK w pow. olkuskim (1965) i w pow. wadowickim, chrzanowskim i oświęcimskim (1968), z których przywożono, obok relacji z badań, także okazy etnograficzne do zbiorów.

Od połowy lat sześćdziesiątych XX w. swe zainteresowania badawcze przerzucił na kultury ludów Indonezji. Inspiracją były posiadane przez MEK zbiory zgromadzone przez botanika prof. Mariana Raciborskiego (1863–1917) na Jawie w latach 1896–1900 i kolejne pozyskane w 1970 r. od rodziny prof. Michała Siedleckiego (1873–1940), zoologa, z jego badań w latach 1907–1908. Kolejnym krokiem było nawiązanie kontaktów z ambasadą Indonezji w Polsce oraz badaczami i podróżnikami. Niezwykle pomocny w przygotowaniu wyprawy do Indonezji był Andrzej Wawrzyniak (1931–2020), wieloletni ambasador Polski w Dżakarcie, a przede wszystkim świetny znawca miejscowej kultury i kolekcjoner.

Kamocki w 1970 r. wyjechał na kilka miesięcy do Indonezji i prowadził tam badania na: Jawie, Bali, Palue, Lombok, Flores i Sumatrze, gdzie dotarł do mało znanego wówczas etnografom ludu Kubu, uważanego za ateistyczny. Zaprzeczył tym opiniom, publikując kilka artykułów o życiu tych ludzi (np. Medak River Kubu, *Asian Folklore Studies*, 1, 91–106. Nagoya: Nanzan University). Przywiózł z tej wyprawy wiele eksponatów, w tym cały zestaw przedmiotów materialnych od Kubu, wszystkie znajdują się w zbiorach MEK. Opisał swą podróż w książce *Przygoda z Indonezją*, wyd. PAX 1976.

W kolejnych latach Kamocki jeszcze kilka razy wyjeżdżał na badania etnograficzne. Interesowało go życie lokalnych społeczności, ich wierzenia i stosunki społeczne. W 1978 r. przebywał w Nepalu, znów pod protektoratem Andrzeja Wawrzyniaka. Wracając do Krakowa w 1979 r., odwiedził Peszawar i Lahore w Pakistanie oraz Herat w Afganistanie. Do Nepalu wrócił w 1981 r. Dotarł wówczas do klasztorów w Tybecie i Ladhaku (Indie), gdzie konsultował się w sprawie, unikalnej w zbiorach MEK, apteczki tybetańskiej. Wyjazd ten połączył z uczestnictwem w kongresie Międzynarodowej Unii Muzeów Etnograficznych w New Delhi. Następnie udał się do stanu Orisa na obserwacje etnograficzne i na Seminarium Folklorystyczne w Cuttak. Przywiózł, głównie z Nepalu, wiele okazów uzupełniających zbiory MEK, a opisał swoje badania w artykule pt. *Azjatyckie wędrówki z polskim epilogiem*, opublikowanym w: *Na egzotycznych szlakach*. „Archiwum Etnograficzne”, t. 33. Wyd. PTL (1987).

Jako muzealnik starał się powiększać zbiory MEK, szczególnie z krajów pozaeuropejskich. W tym celu nawiązywał kontakty z kolekcjonerami i zbieraczami, podróżnikami czy misjonarzami, których inspirował do działań na rzecz MEK. Starania te przyniosły muzeum interesujące i rzadkie okazy. Jednymi z pierwszych. były zbiory zgromadzone przez żołnierzy polskich podczas II wojny, głównie na Bliskim Wschodzie, złożone w Instytucie im. Gen. Władysława Sikorskiego w Londynie, które dotarły do placówki w 1958 r. W ślad za nimi Stanisław Znatowicz, jeden z weteranów mieszkający w Tanzanii, przekazał swoje zbiory afrykańskie. Kamocki przyczynił się także do przejścia przez MEK w latach 60. XX w. z innych placówek, takich jak Muzeum Narodowe w Krakowie,

Muzeum Historyczne w Krakowie (obecnie Muzeum Krakowa), muzeów Raciborza, Bytomia, Nysy i Gliwic, zbiorów pochodzących z krajów pozaeuropejskich. Następnie, na skutek bliskich kontaktów z misjonarzami z Zakonu Werbistów (SVD) z Pieniężna, dla których prowadził wykłady, Muzeum w latach 1967, 1968, 1970 i 1972 otrzymało w darze kilkadziesiąt eksponatów z Papui Nowej Gwinei przekazanych przez o. Ernesta Golly'ego (1933–2010). Wieloletnia przyjaźń z Borysem Malkinem (1917–2009), antropologiem i kolekcjonerem, zaowocowała darowaniem Muzeum w latach 1967, 1969, 1972, 1975 i 1976 kilkuset okazów i fotografii prezentujących kultury mieszkańców lasów tropikalnych Ameryki Południowej oraz kolekcji biżuterii z Maroka (1975).

Praca muzealna to także opracowywanie eksponatów, ale dr Kamocki od niej zdecydowanie wolał przygotowywanie i realizowanie wystaw. Było ich wiele, jego pierwszą była „Sztuka Tybetu” prezentowana w krakowskim Stowarzyszeniu Historyków Sztuki w 1959 r. Kolejna w tym samym roku i w lokalu to „Teatr, broń i batiki jawajskie”. W latach 50. i 60. XX w. MEK rozwinęło organizowanie wystaw objazdowych, a udostępnianie obiektów „egzotycznych kultur” cieszyło się wielkim powodzeniem publiczności. Kamocki chętnie przygotowywał owe wystawy, jak np. ekspozycje dotyczące kultury Jawy (zbiory M. Raciborskiego), które w okresie 1960–1967 odwiedziły muzea w Raciborzu, Prudniku, Gliwicach, Zabrzcu, Bytomiu, Częstochowie, Bielsku-Białej, Chrzanowie, Tarnowie, Sandomierzu, Tomaszowie Mazowieckim, Łodzi, Sieradzu, Opolu, Brzegu, Grudziądzu i Toruniu. Podobnie było z prezentacją zbiorów afrykańskich z kolekcji Stefana Szolc-Rogozińskiego. Zbiory żołnierzy Polskich z II wojny oglądali w 1965 r. widzwie w Sandomierzu, Bytomiu, Gliwicach, Zabrzcu, Bielsku-Białej i Raciborzu. Rok później Kamocki przygotował wystawę „Sztuka mórz południowych” udostępnioną w Pałacu Sztuki w Krakowie, Salonie Wystawowym w Nowej Hucie oraz w mniejszym formacie pt. „Kultury Oceanii” w Tarnowie i Olkuszu (1966/1967). W 1968 r. organizował dużą wystawę „Sztuka Indonezji” dla Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, a w latach 1972–1973 „Sztukę Bali” dla muzeów w Zabrzcu, Bytomiu, Częstochowie, Tomaszowie Mazowieckim, Wieluniu i Pabianicach. W tym samym czasie zrealizował także wystawy: „Twórczość plastyczna i rzemiosło Maroka” w Wodzisławiu i „Klasyczny

teatr jawajski” w Zabrze oraz współuczestniczył w przygotowaniu wielu innych wystaw. Pisał do nich krótkie informatory i wygłaszał prelekcje. W 1974 r. wraz z Muzeum Narodowym w Krakowie zrealizował wystawę „Broń Indonezji” i w Muzeum Etnograficznym w Warszawie „Sztukę Indian Amerykańskich”, głównie ze zbiorów Borysa Malkina. W innej wersji, pod tytułem „Kultura Indian Ameryki Południowej”, pokazana była ona w MEK w 1977 r. Kolejna indonezyjska wystawa pt. „Sztuka Jawy” zaprezentowana została w Białymstoku (1980). W 1984 r. Kamocki współorganizował w MEK dwie wystawy: „Kultury Czarnej Afryki” i „Zbiory Stefana Szolc-Rogosińskiego”.

Dr Janusz Kamocki w 1987 r. przeszedł na wcześniejszą emeryturę i opuścił MEK, by poświęcić się przede wszystkim dydaktyce i pracy naukowej. Już wcześniej związał się z Uniwersytetem im. Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie i w 1977 r. wygłosił serię wykładów dla studentów Zakładu Archeologii z zakresu etnografii społeczeństw pierwotnych. Powrócił tam w 1984 r., a od 1986 do 1992 jako starszy wykładowca prowadził te same wykłady i konwersatoria. Na ich bazie opublikował książki-podręczniki, jak np.: *Etnologia ludów pozaeuropejskich – zarys*. Kraków: Universitas (2003) czy *Zarys grup etnograficznych w Polsce. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F, 46/47(1991/1992)*, 103–132. Przez kilka lat, do 2007 r. wykładał także etnografię w filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie i w Wyższej Szkole Humanistyczno-Przyrodniczej w Sandomierzu oraz na Uniwersytecie Polskim w Wilnie.

Od 1947 r. był członkiem PTL w jego krakowskim oddziale (honorowy od 1991 r.), w latach 1980–1985 należał do Zarządu Głównego, a w okresie 2004–2009 przewodniczył Komitetowi Redakcyjnemu wydawnictwa seryjnego „Archiwum Etnograficzne”. Na wniosek PTL Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego przyznał mu w 2020 r. brązowy medal „Gloria Artis”. Z okazji 100-lecia Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego (1995) w Muzeum Etnograficznym – Oddziale Muzeum Narodowego we Wrocławiu współorganizował wystawę pt. „Polskie opisanie świata”.

Obok swych zainteresowań kulturami Azji interesował się mniejszościami narodowymi w Polsce. Przez wiele lat odwiedzał Tatarów Polskich, a wynikiem tych badań były jego samodzielne publikacje i inne

wydawnictwa przygotowane we współpracy z Aleksandrem Miśkiewiczem (Kamocki, J., Miśkiewicz, A. (2004). *Tatarzy słowiańszczyzną obłaskawieni*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas).

Kolejną grupą jego zainteresowań byli Ormianie, z którymi nawiązał kontakt już w latach 70. XX w. za pośrednictwem Stanisława Donigiewicza (1904–1980). Z jego inicjatywy wyjeżdżał do Armenii w 1975. W wyniku tych kontaktów i starań J. Kamockiego w 1980 r. powołane zostało Koło Zainteresowań Kulturą Ormian przy krakowskim Oddziale PTL. Po powołaniu w 1990 r. Ormiańskiego Towarzystwa Kulturalnego (OTK) w Krakowie Koło przestało istnieć, ale Kamocki nadal współpracował z jego członkami i podczas pobytów w Indiach, Afganistanie i Iranie (1979) kontaktował się z tamtejszymi Ormianami. W 2015 r. został członkiem honorowym OTK. Zgromadzone materiały związane z działalnością Ormian polskich przekazał do Ośrodka Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce w PAN w Krakowie.

Interesowały go także pogranicza Polski: Spisz, Orawa, Zaolzie, Łużyce. Już od lat 60. XX w. poświęcał wiele uwagi mieszkańcom Południowej Polski. Był członkiem założycielem Związku Polskiego Spisza i Towarzystwa Przyjaciół Orawy (od 1989). Przygotował dla nich statuty. W 1998 r. otrzymał pamiątkowy medal 10-lecia TPO. Poświęcił też sporo uwagi historii nieistniejącej już wsi Derenk, położonej w zachodnich Węgrzech w dolinie rzeki Bodva. Została ona w początkach XVIII w. zasiedlona przez Górali Spiskich, lecz w czasie II wojny światowej ich potomkowie zostali stamtąd wywiezieni. Ludzie jednak nie zapomnieli o swojej ojcowiznie, wracali tam co roku i organizowali odpusty. Publikował na ten temat, np. Kamocki, J. (2012). *Derenk: polska wieś na Węgrzech*. Szczawnica: Ośrodek Kultury Turystyki Górskiej PTTK w Pieninach. W latach 1967–1993 z przerwami badał kulturę tradycyjną, stosunki społeczne i religijne Polaków na Zaolziu, w Czadeckim oraz wzajemne kontakty Polaków z mieszkańcami Słowacji, Czech, Ukrainy i Niemiec na Łużycach. W związku z tym redagował lub współredagował tomy „Archiwum Etnograficznego” poświęcone tej tematyce oraz współredagował wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego.

W latach 90. XX w. rozwijał swe zainteresowania związane z historią i życiem Polaków mieszkających na wschodzie Europy, głównie tych wywiezionych tam siłą podczas II wojny światowej. Wyjeżdżał w tym celu na Litwę (1989/90) i do Azji (1992–1996). W 1992 r. zaangażował się w tworzenie w Krakowie Społecznego Komitetu Pomocy Polakom w Azji Środkowej, którego celem było ułatwienie im repatriacji, i jako jego przedstawiciel jeździł do Moskwy, Kazania, Kokczetawy. Ponownie wyjechał do Azji w 1996 r. wraz z darami dla Polaków od radomskiej fundacji „Pomost”. Był wówczas w Ałmaty i Karagandzie, w Kazaniu, Osz oraz w Taszkencie. Opublikował relacje z podróży do Azji w książce *Egzotyczne podróże etnografa: azjatyckie wędrówki i poszukiwania zesłańców w ZSRR*. Krzeszowice: Kubajak (2015).

Kamocki dużo publikował, były to głównie artykuły w czasopismach naukowych i popularnonaukowych, regionalnych, informatory do wystaw, a także kilka książek.

Szczególnie emocjonalnie związany był z Sandomierzem i Sandomierszczyzną. Często odwiedzał miasto swej młodości, interesował się miejscowymi wydarzeniami. Organizował w Muzeum Zamkowym wystawy ze zbiorów MEK, wygłaszał odczyty, także dla miejscowych drużyn harcerskich, publikował w „Zeszytach Sandomierskich”. Został honorowym członkiem Towarzystwa Naukowego Sandomierskiego. Ofiarował do zbiorów Miejskiej Biblioteki Publicznej część swego księgozbioru, głównie o tematyce sandomierskiej. Do tamtejszego muzeum przekazał również pamiątki rodzinne i eksponaty dotyczące stroju sandomierskiego. Miasto było dumne z jego działalności i w 2016 r. podczas obchodów 730-lecia Sandomierza przyznano mu tytuł Honorowego Obywatela Miasta Sandomierza.

Odrębną sferą jego życia była działalność wojenna (1939–1945), a później kombatancka. Kamocki wychowywany był w atmosferze tradycji szlachecko-ziemiańskiej i walki zbrojnej o wolną Polskę. Wzorem byli ojciec i krewni walczący w wojnach i powstaniach ostatnich dwustu lat. Jego poglądy polityczne były sprzeczne z ideami głoszonymi przez ówczesne rządy PRL. Współpracował z podziemnymi organizacjami niepodległościowymi i harcerstwem, gdzie próbował wcielić swe idee. Był za to

represjonowany i osadzony w 1962 r. w więzieniu z późniejszym zakazem wyjazdu za granicę. W latach 80. XX w. związał się ze środowiskami antykomunistycznymi i kombatanckimi. Był członkiem Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej. Pełnił funkcję prezesa Koła Krowodrza ŚZZAK w Krakowie. W okresie PRL odmawiał przyjęcia odznaczeń państwowych. Rząd Rzeczypospolitej na Uchodźstwie przyznał mu za działalność wojenną i późniejszą niepodległościową odznaczenia: Krzyż Armii Krajowej, Złoty Krzyż Zasługi oraz Krzyż Kampanii Wrześniowej (choć sam twierdził, że mu się on nie należy, bo nie brał w niej udziału). W 2009 r. przyjął Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski z rąk prezydenta Lecha Kaczyńskiego. W 2015 r. został odznaczony Krzyżem Wolności i Solidarności, w 2016 r. Krzyżem Orderu Krzyża Niepodległości, w 2018 r. wyróżniony Medalem Stulecia Odzyskanej Niepodległości oraz Medalem Pro Bono Polonie. Pełnił też odpowiedzialną misję w Kapitulce Orderu Krzyża Niepodległości przy urzędzie Prezydenta RP. W 2017 r. był awansowany na stopnie wojskowe aż do podpułkownika. W 2020 r. Dowództwo Wojska Obrony Terytorialnej, za zgodą prezesa ŚZZAK, przejęło tradycje Komendy Głównej AK i rozpoczęło kultywowanie pamięci tej formacji. Kamocki czynnie włączył się do tych zadań, uczestnicząc w różnych uroczystościach i obchodach, odwiedzał miejscach zgrupowań, interesował się uzbrojeniem, a dla żołnierzy wygłaszał pogadanki i wykłady historyczne. Uhonorowano go wieloma pamiątkowymi odznaczeniami kombatanckimi. W 2020 r. przez Instytut Pamięci Narodowej wyróżniony został tytułem Świadka Historii. Należał do Rady Historycznej Fundacji „Wstęga Pamięci” mającej na celu postawienie Pomnika Armii Krajowej pod Wawelem i gromadził ziemię z pól bitewnych, by ją w nim umieścić.

Zmarł w Krakowie 22.10.2021 r. Pochowany został na Cmentarzu Katedralnym w Sandomierzu. Pośmiertnie Prezydent RP odznaczył go Krzyżem Wielkim Orderu Odrodzenia Polski, przesłanym wraz z listem okolicznościowym odczytanym podczas ceremonii pogrzebowej. Hołd Januszowi Kamockiemu oddali jeszcze premier Mateusz Morawiecki, Instytut Pamięci Narodowej, wojewoda świętokrzyski, burmistrz Sandomierza, starosta sandomierski oraz wiele innych urzędów, organizacji, instytucji.